

KS. ANDRZEJ BORYC

KOMPETENCJE BISKUPA DIECEZJALNEGO
W ZAKRESIE POSŁUGI SŁOWA BOŻEGO
WEDŁUG KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 R.

WSTĘP

Kościół katolicki uznaje posługę słowa Bożego, przez którą należy rozumieć przepowiadanie i nauczanie katechetyczne, za jeden z najistotniejszych elementów swojego posłannictwa. Wiara bowiem rodzi się ze słuchania, a Kościół jest zobowiązany przez jego Założyciela, Jezusa Chrystusa, do jej wzbudzania, przekazywania i rozwoju. Posługa ta jest istotna tym bardziej dziś, gdy wiele miejsc na świecie jest pod silnym wpływem ideologii sekularyzmu i relatywizmu. Ich następstwem jest postawa cechująca się brakiem ładu w obszarze życia duchowego i moralnego. Rezultatem tego jest rozbijanie – pominąwszy aspekt indywidualny – różnych instytucji życia publicznego, do których na pierwszym miejscu należy zaliczyć małżeństwo i rodzinę. Sytuacja ta ma zróżnicowane natężenie w rozmaitych zakątkach poszczególnych kontynentów. Zależna jest w istotnej mierze od kontekstu historycznego i kulturowego danej społeczności i jej zdolności do opierania się temu, co negatywne i antychrześcijańskie, a co niesie ze sobą współczesna cywilizacja.

Kościół katolicki charakteryzuje się tym, że choć jest za inkulturacją wiary, to jednak obowiązuje w nim pewien porządek unormowany prawnie, którego zadaniem jest zachowanie Kościoła przed rozbiciem i brakiem spój-

Ks. mgr lic. ANDRZEJ BORYC – doktorant Katedry Prawa Publicznego Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II;
e-mail: andrzejboryc@hotmail.com

ności w doktrynie, jak to wydaje się, że ma miejsce w wielu innych Kościołach chrześcijańskich. Orędzie zbawcze nie może bowiem być głoszone i przekazywane w sposób dowolny. Także nie każdy wierny w Kościele pomimo równości co do godności, cieszy się tymi samymi uprawnieniami i obowiązkami. W Kościele, który posiada ustrój hierarchiczny, na poziomie Kościoła partykularnego pełnią władzy cieszy się urząd biskupa diecezjalnego, z którym z tej racji łączą się określone kompetencje również odnośnie do materii, będącej przedmiotem zainteresowania tego artykułu.

Kompetencje te określone są w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r. Uszczegółowienie norm kompetencyjnych w nim zawartych, można odnaleźć zwłaszcza w dwóch, niedawno wydanych dokumentach, z których pierwszym w porządku chronologicznym jest Posynodalna adhortacja apostolska Jana Pawła II *Pastores gregis* (PG), której treść dotyczy służby biskupiej na rzecz krzewienia Ewangelii Jezusa Chrystusa dla nadziei świata. Drugim dokumentem jest natomiast Dyrektorium Kongregacji ds. Biskupów o pasterskiej posłudze biskupów *Apostolorum Successores* (AS).

Powstaje jednak w tym momencie podstawowe pytanie, na mocy czego biskupi, którzy są z Bożego postanowienia następcami Apostołów (kan. 375 § 1), są prawnie zobowiązani do pełnienia zadania nauczania, a w tym posługi słowa Bożego?

Odpowiedź przynosi drugi paragraf kan. 375, gdzie prawodawca stanowi, iż: „przez samą konsekrację biskupią otrzymują biskupi wraz z zadaniem uświęcania, także zadania nauczania i rządzenia, które z natury swojej mogą być wykonywane tylko w hierarchicznej wspólnocie z Głową Kolegium i jego członkami”.

Wypełnianie zadania nauczania dokonuje się zatem na mocy konsekracji, która musi spełnić pewne wymogi, określone na innym miejscu w Kodeksie. Zadanie to musi być realizowane w duchu posłuszeństwa i jedności z głową Kolegium, czyli papieżem, jak i z pozostałymi biskupami. Wykluczeni są biskupi suspendowani, czy też ważnie konsekrowani, ale przynależący do innych Kościołów chrześcijańskich. Nota wyjaśniająca, którą Komisja Teologiczna dołączyła do schematu konstytucji soborowej o Kościele *Lumen gentium*, stwierdza, iż skutkiem ważnie udzielonej konsekracji biskupiej jest ontologiczne uczestnictwo w posługach. Władza biskupia na tym etapie nie jest jeszcze zaktualizowana. Wymagana jest do tego „misja kanoniczna”, której udziela autorytet hierarchiczny, którym w tym przypadku jest Biskup Rzymu. Aktualizacja dokonuje się przez przydzielenie urzędu albo przez określenie

podwładnych, co zostaje wyraźnie określone w misji¹. By biskup był nazwany diecezjalnym, jego trosce przydzielona jest konkretna diecezja (kan. 376).

Po uwagach wstępnych należy dokonać właściwej analizy kompetencji biskupa diecezjalnego, w porządku kolejno obejmującym zarówno przepowiadanie słowa Bożego, jak i nauczanie katechetyczne. Termin prawny „posługa słowa Bożego” oznacza bowiem w ujęciu kodeksowym te dwa elementy, które nie wyczerpują rzeczywistości kryjącej się za sformułowaniem *munus docendi*, które zawiera także: misyjną działalność Kościoła, wychowanie katolickie, środki masowego przekazu, w tym książki i wyznanie wiary. Należy od razu jednak podkreślić, iż w praktyce niemożliwe jest całkowite wyłączenie czy odseparowanie wymienionych zagadnień od posługi słowa Bożego. Są to bowiem rzeczywistości od siebie zależne. Dla potrzeb tego artykułu będą one uwzględnione tam, gdzie okaże się to niezbędne.

I. KOMPETENCJE BISKUPA DIECEZJALNEGO W ZAKRESIE PRZEPOWIADANIA SŁOWA BOŻEGO

Kanonem podstawowym, czyli punktem wyjścia, przy analizie prawnej powyższego zagadnienia, jest kan. 386, w którym prawodawca stanowi:

„§ 1. Biskup diecezjalny ma obowiązek przedstawiać wiernym i wyjaśniać prawdy wiary, w które należy wierzyć i stosować w obyczajach, sam często przepowiadając. Powinien również troszczyć się o to, by pilnie wypełniano przepisy kanonów, dotyczące posługi słowa, zwłaszcza homilii i nauczania Kościoła, tak żeby wszystkim była przekazywana cała nauka chrześcijańska.

§ 2. Stosując odpowiednie środki, winien zdecydowanie bronić nienaruszalności i jedności prawd wiary, w które należy wierzyć, uznając jednak uzasadnioną swobodę w zakresie zgłębiania prawd”.

1. OSOBISTE GŁOSZENIE SŁOWA BOŻEGO

Przedmiotem analizy będzie paragraf pierwszy powyższego kanonu. Z jego dyspozycji jasno wynika, że rola biskupa diecezjalnego i kompetencje z nią związane w zakresie posługi słowa Bożego sprowadzają się do tego, iż ma

¹ Nota Explicativa Praevia, AAS 57 (1965), s. 172-175; por. J. K r u k o w s k i, *Kościół powszechny a Kościoły partykularne*, w: *Kościół partykularny w Kodeksie Jana Pawła II*, red. J. Krukowski, M. Sitarz, Lublin 2004, s. 45-46.

pełnić ją osobiście, a także czuwać nad tym, by jej spełnianie przez inne uprawnione do tego podmioty na terenie jego diecezji odbywało się zgodnie z prawem².

Biskup diecezjalny jest zobowiązany często przepowiadać słowo Boże. W myśl kan. 763 Kodeksu Jana Pawła II ma prawo czynić to wszędzie na całym świecie, chyba że z ważnych powodów zabroni tego miejscowy biskup.

W porównaniu z poprzednim Kodeksem jest to znacząca zmiana. Prawo przepowiadania wszędzie mieli w przeszłości zgodnie z paragrafem pierwszym kan. 239 tylko kardynałowie. Biskupi potrzebowali – jak to stanowił kan. 349 – przynajmniej domniemanej zgody ordynariusza miejsca.

Nauczanie biskupa cieszy się szczególnym autorytetem. Dlaczego? Kanon 753 stanowi:

Chociaż biskupi, pozostający we wspólnocie z głową Kolegium i członkami, czy to pojedynczo, czy też zebrani na konferencjach biskupów lub na synodach partykularnych nie posiadają nieomylności w nauczaniu, są jednak w odniesieniu do wiernych powierzonych ich trosce autentycznymi nauczycielami i mistrzami wiary. Temu autentycznemu przepowiadaniu swoich biskupów wierni obowiązani są okazać religijne posłuszeństwo.

Słowami kluczowymi w treści kanonu są: „autentyczni nauczyciele” i „mistrzowie wiary”, przez które należy rozumieć upoważnienie dane im przez Chrystusa, jak czytamy w Konstytucji dogmatycznej Soboru Watykańskiego II o Kościele *Lumen gentium* (nr 25).

Thomas Merton, jeden ze współczesnych mistrzów duchowości chrześcijańskiej, zwraca uwagę na to, iż z tej racji, że biskupi mają specjalny mandat od Chrystusa, to po stronie wiernych konieczna jest świadomość, że ich nauczaniu towarzyszy szczególnie asystencja i światło Ducha Świętego³.

Należy jednak postawić pytanie, co ma czynić biskup, by nie przepowiadać siebie, lecz Orędzie Zbawcze Jezusa Chrystusa i nauczanie Kościoła? Pytanie to jest bardzo istotne. Dobrym uzasadnieniem dla jego zadania jest opinia Andreasa Ziegenausa, który twierdzi, iż głównym skutkiem niezgody między biskupami nie jest nawet rozerwanie więzów kolegialności, co utrata auten-

² Por. J. Krukowski, *komentarz do kan. 386*, w: J. Dyduch, W. Góralski, E. Górecki, J. Krukowski, M. Sitarz, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. II/1: *Księga II. Lud Boży. Część I. Wierni chrześcijanie. Część II. Ustrój hierarchiczny Kościoła*, red. nauk. J. Krukowski, Poznań 2005, s. 247.

³ T. Merton, *No one is an island*, New York 2003, s. 57.

tyczności świadectwa. Takich zaś przypadków nie brakuje⁴. Kryterium świadectwa jest zatem jedność i prawowierność nauczaniu.

Biskup szukając właściwej postawy, powinien – jak się wydaje – zwrócić uwagę na to, co jest celem jego posługi. Cenne wskazanie znajduje się w konstytucji *Lumen gentium* (nr 25), gdzie czytamy, że głoszenie przez biskupów Ewangelii i doktryny sprowadzać się będzie do czterech wytycznych, którymi są:

- 1) podawanie Ludowi Bożemu prawd wiary do stosowania w codziennym życiu;
- 2) wyjaśnianie treści wiary przy pomocy Ducha Świętego poprzez „wydobywanie ze skarbcza Objawienia rzeczy starych i nowych”;
- 3) przyczynianie się do owocowania wiary;
- 4) ochronę wiernych przed błędami im grożącymi.

Podstawowym błędem biskupa i grzechem pychy byłby brak pogłębiania formacji duchowej i intelektualnej. Biskup nie jest bezosobowym narzędziem Ducha Świętego. Pomimo szczególnego urzędu, który posiada, i misji, pozostaje człowiekiem, czyli istotą niedoskonałą i ograniczoną.

Dyrektorium *Apostolorum Successores* uszczegóławiając powyższy nakaz, zwraca uwagę na to, iż biskup jest zobowiązany poznawać współczesne prądy myślowe, wyznaczniki kultury, kierunki antropologiczne i naukowe po to, by mógł skutecznie przepowiadać (AS 52). Powinien przy tym zwrócić uwagę na kwestię języka, którym się posługuje w przekazie, tak by był on jasny i przepojony duchem miłości pasterskiej (kan. 769). Przepowiadanie to ma być oparte nade wszystko na: Piśmie Świętym i Tradycji, Liturgii, Nauczycielskim Urzędzie i życiu Kościoła, a te nie powinny być przedstawiane w sposób nieatrakcyjny, który by w efekcie do nich zniechęcał (kan. 760). Naturalnie, dobór tematów winien być staranny i motywowany racjami duszpasterskimi bez pobudek oportunistycznych i pozbawiony politycznej poprawności, w celu ukazania Orędzia Chrystusa i nauczania Kościoła w sposób integralny i ortodoksyjny (AS 121).

Przyjmując taką postawę, będzie biskup diecezjalny realizował prawidłowo i rzetelnie nie tylko:

- 1) prawo Kościoła do głoszenia Ewangelii wszystkim narodom (kan. 747 § 1),

⁴ A. Z i e g e n a u s, *Il vescovo. Testimone a dottore autentico della fede*, w: *I vescovi ed il loro ministero*, a cura di Ph. Goyret, Città del Vaticano 2000, s. 111.

2) ale również prawo do oceny moralnej porządku społecznego, gdy zagrożona jest godność ludzka i prawa człowieka (kan. 747 § 2).

Adhortacja *Pastores gregis* wymienia w tym kontekście następujące zagrożenia, którymi są: niesprawiedliwe systemy gospodarcze, wojny, poniżanie godności kobiety, promowanie aborcji, eutanazji i środków antykoncepcyjnych oraz terroryzm, plagi naturalne czy fundamentalizmy religijne (nr 67).

Biskup diecezjalny z racji bycia szczególnym przedstawicielem i członkiem Kościoła powinien w związku z tym w swoim przepowiadaniu – w zgodzie z *Pastores gregis* – wzywać do pokoju i sprawiedliwości przez słowo i postawę. Ma też angażować się na rzecz dialogu międzyreligijnego, sprzeciwiając się przy tym relatywizmowi i indyferentyzmowi. Powinien głosić miłość, która nikogo nie spycha na margines. Należy, by podkreślał godność osoby ludzkiej, promował solidarność i pomocniczość. Ma również wzywać do ochrony środowiska, które jest dobrem wspólnym, i do humanizacji medycyny,... itd. (PG 66-72).

Jakimi sposobami przepowiadania dysponuje biskup? *Apostolorum Successores* wylicza następujące (nr 122):

- 1) homilię, która zostanie zdefiniowana później;
- 2) listy pasterskiej, odczytywane następnie w kościołach i oratoriach oraz wydawane drukiem;
- 3) środki społecznego przekazu, jak: transmisje radiowe i telewizyjne, artykuły w prasie czy spotkania i konferencje na tematy religijne.

Stosując się do powyższych wskazań i założeń, biskup „jako nauczyciel wiary i ten, który pełni posługę uświęcania oraz jako przewodnik duchowy wie, że może liczyć na szczególną łaskę Bożą, jaką otrzymał w konsekracji biskupiej. Ta łaska podtrzymuje go w jego spalaniu się dla Królestwa Bożego, dla zbawienia ludzi, a także w jego zaangażowaniu się w kształtowanie historii mocą Ewangelii, która nadaje sens drodze człowieka pielgrzymującego w czasie” (AS 8). Kluczem zatem do prawidłowego otwarcia się na łaskę Bożą związaną z konsekracją biskupią, jest po stronie biskupa stała formacja zarówno natury duchowej, jak i intelektualnej.

2. NADZÓR NAD PRZEPOWIADANIEM SŁOWA BOŻEGO PRZEZ INNYCH GŁOSICIELI NA TERENIE DIECEZJI

Biskup posiada współpracowników także w zakresie posługi słowa Bożego. Bez wątpienia przemawia za tym racja praktyczna, jaką jest z jego strony niemożność fizyczna pełnienia tej posługi wszędzie tam, gdzie to potrzebne,

i tym samym wobec wszystkich, którzy do jej otrzymania są uprawnieni. Jest jednak też inny powód, który prawodawca ujmuje pośrednio w kan. 211, gdzie stanowi: „Wszyscy wierni mają obowiązek i prawo współpracy w tym, aby Boże przepowiadanie zbawienia rozszerzało się coraz bardziej na wszystkich ludzi każdego czasu i całego świata”.

Dyspozycja tego kanonu zobowiązuje każdego katolika w zakresie mu właściwym do wzięcia odpowiedzialności za rozszerzanie Orędzia Zbawczego Jezusa Chrystusa, czyli w aspekcie negatywnym nikogo od tego nie zwalnia, ponieważ Ewangelia jest wartością naczelną, prowadzącą do ukazania w pełni godności, jaką posiada każdy człowiek w Bogu⁵.

W tym momencie należy postawić kluczowe pytanie o to, na jakie grupy dzieli współpracowników biskupa diecezjalnego w posłudze słowa Bożego prawodawca kodeksowy i jakich kompetencji wobec nich udziela biskupowi? Wyróżnia wśród nich następujące kategorie:

1. Duchowieństwo świeckie, przez które należy rozumieć proboszczów, wikariuszy i diakonów własnego prezbiterium diecezjalnego oraz tych wszystkich innych duchownych, którzy choć do niego nie należą, to jednak pełnią interesującą nas posługę na terenie diecezji (kan. 757).

To właśnie duchowni w rozumieniu prawnym mogą głosić homilię, na którą zwraca uwagę w cytowanym już kan. 386 prawodawca. Co należy zatem rozumieć pod pojęciem homilii?

Konstytucja o liturgii *Sacrosanctum Concilium* Soboru Watykańskiego II wyjaśnia, iż: „jest to część liturgii, podczas której na podstawie tekstów świętych dostosowanych do charakteru danego roku liturgicznego wyjaśnia się prawdy wiary i zasady życia chrześcijańskiego” (nr 52). Z kolei Instrukcja Kongregacji Świętych Obrzędów *Inter Oecumenici* wprowadzająca w życie powyższą konstytucję, daje następujące określenie: „przez homilię mającą za punkt wyjścia tekst święty, należy rozumieć wyjaśnienie jakiegoś szczegółu z cytatu Pisma świętego lub innego dekretu, który się wybrało z ordinarium lub proprium mszy danego dnia, uwzględniając jednak celebrowane misterium i szczególne potrzeby słuchaczy” (nr 54). Homilia jest zarezerwowana zasadniczo celebransowi, co jest związane z teologicznym założeniem jedności posługi homiletycznej i sprawowaniu Eucharystii⁶.

⁵ Por. J a n P a w e ł II, *Homilia z okazji jubileuszowej pielgrzymki narodowej Kościoła polskiego z 6 lipca 2000 r.*, „L'Osservatore Romano”, wyd. polskie, 21(2000), nr 9, s. 14-15.

⁶ Por. O. S t o e f f e l, *Die Verkündigung in Predigt und Katechese*, w: *Handbuch des Katholischen Rechts*, Hrsg. J. Listl, H. Müller, H. Schmitz, Regensburg 1983, s. 542.

Jednak Instrukcja Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów *Redemptionis sacramentum* zezwala celebransowi na to, by homilię wygłosił koncelebrans lub diakon. W wyjątkowej sytuacji może także to uczynić biskup lub prezbiter, który nie może w danym przypadku celebrować Eucharystii, a jedynie brać w niej udział (nr 64).

Przepowiadanie wymaga znajomości doktryny, Pisma Świętego i nauczania soborowego oraz samych papieży (kan. 279 § 1). Wymaga również dobrego przekazu (kan. 769). Z tego powodu biskup diecezjalny jest zobowiązany dbać o właściwą formację teologiczną i duszpasterską prezbiterów, co może przybrać formę odbywania przez nich specjalnych kursów homiletycznych czy wykładów duszpasterskich (kan. 279 § 2).

2. Innymi głosicielami Ewangelii, których wlicza prawodawca, są ze względu na specyfikę swojego powołania członkowie instytutów życia konsekrowanego.

Kanon 758 stanowi: „Członkowie instytutów życia konsekrowanego, na mocy własnego poświęcenia się Bogu, w sposób szczególny dają świadectwo Ewangelii i są w odpowiedni sposób powoływani przez biskupa do świadczenia pomocy w głoszeniu Ewangelii”. Świadczenie to zależy będzie od charyzmatu danego instytutu i osobistych uzdolnień poszczególnych jego członków.

3. Ostatnią grupę wliczoną w Kodeksie, choć nie najmniej ważną, stanowią wierni świeccy. Prawodawca odnośnie do nich stanowi w kan. 759: „Wierni świeccy na mocy chrztu i bierzmowania są świadkami ewangelicznego orędzia przez słowo i przykład życia chrześcijańskiego. Mogą też być powoływani na współpracowników biskupa i prezbiterów w wykonywaniu posługi słowa”.

W zgodzie z kan. 766 biskup respektując stosowne rozporządzenia Konferencji Episkopatu, może zezwolić na przepowiadanie świeckim w kościołach i kaplicach, przy czym musi istnieć taka ku temu konieczność lub odpowiednio uzasadniony pożytek. Wykluczona jest przez nich możliwość głoszenia homilii (kan. 767 § 1). W opinii Bogusława Nadolskiego będzie tu chodzić o pozaliturgiczne formy przepowiadania, jak na przykład misje, czy przygotowanie do przyjęcia sakramentów. Mogą to też być zachęty wzywające do prowadzenia dzieł miłosierdzia i apostołatu, a także interpretacje Pisma

Świętego poza mszą podczas zawierania w ten sposób sakramentów małżeństwa, chrztu świętego czy prowadzonych nabożeństw⁷.

Czego natomiast będą dotyczyć kompetencje biskupa diecezjalnego odnośnie do wydawania norm w zakresie przepowiadania, o czym stanowi kan. 772, zamykający rozdział I, tytułu I, Księgi III Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r., a do których wszyscy są zobowiązani do zachowania?

Odpowiedź *implicite* jest zawarta w kan. 770, gdzie proboszczowie są zobowiązani do organizacji misji i rekolekcji w zgodzie z rozporządzeniami wydanymi przez biskupa diecezjalnego, oraz w kan. 764, gdzie prawodawca stanowi, iż prawo partykularne może wymagać wyraźnego zezwolenia do przepowiadania dla prezbiterów i diakonów.

3. TROSKA O JAKOŚĆ PRZEPOWIADANIA SŁOWA BOŻEGO NA MISJACH

Szczególnym obszarem przepowiadania słowa Bożego są misje. Ich genezę stanowi nakaz Jezusa skierowany do Apostołów: „Idąc tedy nauczajcie wszystkie narody, chrzcząc je w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego, nauczając je zachowywać wszystko, cokolwiek Wam przykazałem” (Mt 28, 19-20), co według relacji innego Ewangelisty zostało wyrażone przez Chrystusa również w następujących słowach: „Idąc na cały świat, głosicie Ewangelię wszelkiemu stworzeniu. Kto uwierzy i ochrzci się, będzie zbawiony, a kto nie uwierzy, będzie potępiony” (Mk 16, 15-16).

Przez „misje” według Dekretu Soboru Watykańskiego II o działalności misyjnej Kościoła *Ad gentes divinitus* (AG) należy rozumieć:

specjalne przedsięwzięcia, które wysłani przez Kościół głosiciele Ewangelii, idąc na cały świat, podejmują celem wykonania zadań głoszenia Ewangelii i zakładania Kościoła wśród narodów lub grup społecznych jeszcze nie wierzących w Chrystusa; dochodzą one do skutku przez działalność misyjną, a przeważnie prowadzi się je na pewnych terenach uznanych przez Stolicę Apostolską. Właściwym celem tej działalności misyjnej jest przepowiadanie Ewangelii i zakładanie Kościoła wśród ludów i grup, gdzie Kościół nie zapuścił jeszcze korzeni (nr 6)⁸.

Misje, zwane również „ewangelizacją ad gentes”, jak przypomina o tym encyklika Pawła VI *Ewangelii nuntiandi* (EN), są jednym z trzech rodzajów

⁷ Por. B. N a d o l s k i, *Odpowiedzi na 101 pytań o mszę świętą*, Kraków 2005, s. 111.

⁸ Na temat rozumienia misji przez Jana Pawła II zob.: F. J a b ł o Ń s k i, *Na drogach misji Jana Pawła II – przepowiadanie w świetle orędzi na Światowy Dzień Misyjny (1979-2003)*, „Światło Narodów”, „Papieska Unia Misyjna” 2 (2004), nr 133, s. 50-61.

ewangelizacji. Należy oprócz nich wyróżnić jeszcze: „ewangelizację pastoralną”, czyli skierowaną do tych, którzy już wierzą w Chrystusa, a są poddani silnym wpływom sekularyzacji, oraz ewangelizację powtórną, zwaną „re-ewangelizację”, czyli taką, która jest skierowana do tych, co już przestali być chrześcijanami (EN 51-56).

Z tej racji, iż ze swej natury Kościół jest misyjny, to wszyscy wierni powinni mieć swój wkład w dzieło misyjne, ponieważ dzieło ewangelizacji jest ich podstawowym obowiązkiem (kan. 781).

Kierownictwo i koordynacja działań misyjnych zarezerwowana jest jednak najwyższej władzy Kościoła, czyli papieżowi i Kolegium Biskupów (kan. 782 § 1). Szczególna rola w tym dziele przypada również biskupom diecezjalnym, których odpowiedzialnością jest objęcie troską poczynąń misyjnych na terenie ich diecezji, co będzie się wyrażać przez ich zapoczątkowanie, podtrzymanie i rozwój (kan. 782 § 2).

W kan. 791, który wydaje się specyfikacją drugiego paragrafu kan. 782, prawodawca stanowiąc o umacnianiu współpracy misyjnej, wylicza zadania, których nadzór i koordynacja w poszczególnych diecezjach na całym świecie będzie z tego tytułu szczególnie należeć do biskupów, którym zostały one powierzone. Tymi działaniami są:

1) popieranie powołań misyjnych (kan. 271 i 385), co będzie wyrażać się poprzez wysyłanie na misje odpowiednich kapłanów, którzy wyrazili na to zgodę (AG 38);

2) wyznaczenie prezbitera, który byłby odpowiedzialny za skuteczne promowanie poczynąń misyjnych, a szczególnie tych związanych z Papieskimi Dziełami Misyjnymi. Łączyć to należy z uświadamianiem ludzi w kwestiach dotyczących misji, zbieraniem na ten cel datków i funduszy, czy organizacji modlitw w tej intencji;

3) organizacja dorocznego dnia misyjnego;

4) przekazanie odpowiedniej ofiary na rzecz misji za pośrednictwem Stolicy Apostolskiej.

Realizacja kompetencji biskupa diecezjalnego przez wdrażanie tych działań w życie przyczynia się do tego, że posługa słowa Bożego może być wykonywana na terenach misyjnych.

II. KOMPETENCJE BISKUPA DIECEZJALNEGO W ZAKRESIE NAUCZANIA KATECHETYCZNEGO

Jan Paweł II w adhortacji posynodalnej *Catechesi tradendae* (CT) definiuje katechezę w następujący sposób: „Katecheza jest wychowaniem w wierze dzieci, młodzieży i dorosłych, a obejmuje przede wszystkim nauczanie doktryny chrześcijańskiej, przekazywane na ogół w sposób systematyczny i całościowy, dla wprowadzenia wierzących w pełnię życia chrześcijańskiego” (nr 18)⁹.

W Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r. odpowiedzialność za katechizację spoczywała na duszpasterzach (kan. 1329), w szczególności na proboszczach, którzy byli zobowiązani w niedzielę i święta wyklądać katechizm (kan. 1332) oraz przygotowywać dzieci do przyjęcia sakramentów przez głoszenie im katechez (kan. 1330-1331). Rola rodziców i opiekunów dzieci sprowadzała się do tego, by zadbali o to, by ich dzieci czy podopieczni otrzymali katechezę (kan. 1335).

Obecnie obowiązujący kodeks nakłada odpowiedzialność za katechezę na wszystkich członków Kościoła w zakresie im właściwym pod kierownictwem prawowitej władzy (kan. 774 § 1). Kierownictwo to na terenie diecezji przysługuje jej biskupowi diecezjalnemu pod przewodnictwem Stolicy Apostolskiej (kan. 775 § 1; CT 63).

Prawodawca przyznaje przy tym szczególną rolę rodzicom, chrzestnym lub prawnym opiekunom dzieci (kan. 774 § 2). Zaznacza on jednak, że katechizacja jest własnym obowiązkiem duszpasterzy (kan. 773), za którego zaniedbanie lub zaniechanie należy się sprawiedliwa kara (kan. 1389 § 2).

Zadanie nauczania biskupa diecezjalnego w odniesieniu do nauczania katechetycznego zostanie najpierw przedstawione przez określenie zakresu, do którego się sprowadza jego nadzór nad katechezą, a następnie zostanie

⁹ Narodziny katechezy wiążą się z początkami Kościoła i wypełnianiem mandatu misyjnego przez Apostołów. Nauczanie to na przestrzeni wieków ewoluowało i przybierało różne formy. Różne określenia stosowane w odniesieniu do tej działalności z biegiem czasu doczekały się uściślenia. Etymologia czasownika „katechizować” (gr. *katechein*) odwołuje się do dwóch słów, którymi są: przedrostek *kata*, wskazujący na ruch zstępujący, oraz czasownik *echeo*, którego polskimi odpowiednikami są: „brzmieć” i „rozbrzmiewać”. Z tej racji, iż jest czasownikiem z grupy przechodnich, z dopełnieniem osoby, uzyskuje podwójne znaczenie, którymi są: „informować i „nauczać”. Por. R. M u r a w s k i, *Katecheza (pojęcie i natura)*, w: *Wokół katechezy posoborowej. Księga dedykowana ks. biskupowi Gerardowi Kuszowi, wykładowcy Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego z okazji 65. rocznicy urodzin*, red. R. Chałupniak, J. Kochel, J. Kistorz, W. Spyka, Opole 2004, s. 143-145.

dokonana analiza prawna dotycząca jego troski o zastosowanie w posłudze słowa Bożego środków społecznego przekazu.

1. NADZÓR NAD KATECHEZĄ DIECEZJALNĄ

W pierwszym paragrafie kan. 775 prawodawca stanowi: „Przy zachowaniu przepisów wydanych przez Stolicę Apostolską, zadaniem biskupa diecezjalnego jest wydawanie norm odnośnie do katechezy i troska o dostarczenie odpowiednich pomocy katechetycznych, w razie potrzeby również przygotowanie katechizmu, a także popieranie i koordynacja poczynań katechetycznych”.

W powyższej normie prawodawca stanowi, że zadanie biskupa diecezjalnego w zakresie katechezy zawiera cztery elementy. Są nimi:

1. Wydawanie norm dotyczących tej materii, co dokonuje się przy zachowaniu przepisów wydanych przez Stolicę Apostolską. Biskup diecezjalny nie jest tu zależny od Konferencji biskupów, choć może zasięgać jej rady. Prawodawca *implicite* określił zakres wydawania norm w tej materii w kan. 777, gdzie stanowi o odpowiedzialności proboszcza odnośnie do nauczania katechetycznego. Proboszcz jest bowiem zobowiązany do szczególnej troski o nie na terenie parafii mu powierzonych, z zachowaniem jednak norm wydanych przez biskupa diecezjalnego¹⁰.

2. Troska o dostarczenie odpowiednich pomocy katechetycznych. Będzie można za takie uznać choćby: materiały do nauki czy wyposażenie sal katechetycznych.

3. Przygotowanie, jeśli wymaga tego potrzeba, katechizmu¹¹.

4. Stosowanie różnych inicjatyw, mających na celu pogłębianie i kształtowanie wiary młodzieży i dorosłych, do których należeć mogą między innymi: projekty wychowania do pokoju, program formacji duchowej czy kate-

¹⁰ Normy te będą zatem dotyczyć: przygotowania do uczestnictwa w sakramentach (pkt 1), przygotowania dzieci do przyjęcia po raz pierwszy sakramentu pokuty i pojednania, Najświętszej Eucharystii oraz sakramentu bierzmowania, co powinno trwać określony i odpowiedni czas (pkt 2), kształtowania wiary dzieci poprzez pogłębioną katechezę po przyjęciu Pierwszej Komunii świętej (pkt 3), katechizowania niepełnosprawnych umysłowo i fizycznie, o ile jest to możliwe (pkt 4), oraz stosowania różnych form i poczynań, które ułatwią umacnianie, potęgowanie i oświecanie wiary młodzieży i dorosłych (pkt 5).

¹¹ Chodzić tu będzie o katechizm tylko dla jego diecezji, gdyż w paragrafie drugim kan. 775 prawodawca wyraźnie stanowi, że wydanie katechizmu dla własnego terytorium Konferencji biskupów leży w jej gestii po uprzedniej aprobacie Stolicy Apostolskiej.

cheza misyjna, a także szkolenie nauczycieli¹², dokształcanie religijne, szkoły czy katechumenat.

Zadanie nadzoru biskupa diecezjalnego będzie sprowadzać się w dużej mierze do ustalenia dla całej diecezji spójnego programu katechetycznego, który byłby całościowy i szczegółowy i sprostaby potrzebom wiernym. Musi on jednak być odpowiednio usytuowany w ogólnodiecezjalnym planie duszpasterskim oraz może być koordynowany z planami konferencji biskupów.

2. NADZÓR NAD ZASTOSOWANIEM ŚRODKÓW MASOWEGO PRZEKAZU W KATECHIZACJI

Kościół ma prawo w realizacji swojej misji i posłannictwa do korzystania z właściwych mu środków społecznego przekazu (kan. 747 § 1)¹³. Z tego prawa powinni korzystać przede wszystkim jego pasterze, przez których należy rozumieć biskupów (kan. 822 § 1). Ich obowiązkiem jest wzywianie wiernych, by przepoić je duchem ludzkim i chrześcijańskim (udzielać biskupom w tej dziedzinie pomocy; kan. 822 § 3). Rola biskupów będzie głównie sprowadzać się w tej materii do:

1) czuwania, by przekazywane treści były zgodne z nauczaniem Kościoła; ochrony wiernych przed wszelkimi błędami (kan. 823);

¹² Należy przez to mieć na uwadze zwłaszcza formację katechetów, o czym stanowi prawodawca w kan. 780. Powinna ona prowadzić do uzyskania właściwej wiedzy z zakresu nauki Kościoła i pedagogiki. Choć prawodawca w kontekście odpowiedzialności za tę formację mówi o ordynariuszu miejsca, to jednak biskup diecezjalny jest za nią głównym odpowiedzialnym. W celu zapoznania się z dokładną analizą formacji katechetów zob. m.in.: S. Ł a b e n d o w s k i, *Formacja katechetów w dokumentach Kościoła i literaturze katechetyczno-dydaktycznej po Soborze Watykańskim II*, Lublin–Radom 1994.

¹³ Stosunek Kościoła do środków masowego przekazu ewoluował z pełnego nieufności i powściągliwości do otwartego: „Während die Päpste des 19. und 20. Jahrhunderts von P. Gregor XVI. bis P. Pius X. vor der schlechten Presse gewarnt und die gute d. h. Katholische Presse empfohlen haben, hat sich die Einstellung der Kirche zu den Massenmedien in den letzten Jahrzehnten gewandelt: es waren P. Pius XI. mit seiner Filmenzyklika *Vigilanti Cura* von 29.6.1936, P. Pius XII. mit seiner Enzyklika *Miranda Prorsus* von 8.9.1957 und vor allem P. Paul VI., selbst Sohn eines Journalisten. Das 2. Vatikanische Konzil hat sich theologisch und pastoral mit den Mitteln sozialer Kommunikation befaßt“ (w: H. M u s s i n g h o f, H. K a h l e r, *Einleitung vor 822, Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*, Münster 2003). Dokumentami przełomowymi były: Dekret Soboru Watykańskiego II o środkach społecznego przekazu *Inter Mirifica*, AAS 56 (1964), s. 145-157, oraz Instrukcja duszpasterska o środkach masowego przekazu *Communio et progressio*, AAS 63(1971), s. 593-656.

2) oraz stosowania wobec osób, które wyrządzają szkody wierze lub obyczajom, sankcji karnych lub administracyjnych (kan. 1369 i 1389).

Zadanie to przypada w szczególnej mierze biskupom diecezjalnym, jako głównym pasterzom powierzonych sobie diecezji, o czym prawodawca stanowi na innym miejscu, gdy mówi o nadzorze posługi słowa Bożego (kan. 386 i 756 § 2). Dlatego konieczność nadzoru wynikająca z normy kan. 779, gdzie jest zalecenie prawodawcy, by w dziedzinie nauczania katechetycznego stosować wszelkie dobre pomoce dydaktyczne, a w szczególności środki masowego przekazu, należy odnieść do biskupów diecezjalnych.

Pierwsze pytanie jednak, które należy postawić w tym paragrafie, dotyczy określenia środków społecznego przekazu. Czym one są? Tadeusz Pawluk stwierdza: „Przez środki społecznego przekazu (*instrumenta communicationis socialis*), zwane też środkami masowego przekazu bądź publikatorami, należy rozumieć te środki czy urządzenia, za pomocą których można ze słowem, informacjami lub ideą dotrzeć nie tylko do jednostki, lecz także zbiorowości i całej społeczności ludzkiej. Takimi środkami są głównie prasa, publikacje, kinematografia, radiofonia, telewizja”¹⁴. Wśród nich należy w katechezie wyróżnić media audiowizualne, czyli telewizję, i multimedia oraz media interaktywne, z tego względu, że pismo i druk już nie dominują, a środki wyrazu użyte w tych pierwszych, są bardziej skuteczne i dostosowane do mentalności szczególnie młodego pokolenia¹⁵.

Leszek Sławoj Głódź twierdzi, iż:

z tego względu, że biskupi diecezjalni (a nie *inni* biskupi) są moderatorami przepowiadania w Kościele lokalnym, to w wypadku szczegółowych norm prawnych, tylko oni mogą udzielać zgody duchownym na przepowiadanie przez radio lub telewizję. Biorąc pod uwagę fakt, że głoszenie nauki chrześcijańskiej za pomocą mediów z reguły przekracza granice terytorialne diecezji, Kodeks domaga się, aby Konferencja Episkopatu wydała przepisy regulujące powyższe zagadnienie (kan. 722 § 2). To wszystko prowadzi do wniosku, że myślą prawodawcy nie jest, aby prezbiterzy i diakoni posiadając władzę przepowiadania tym samym mogli głosić Słowo Boże za pomocą „mediów”. Do przekazywania nauki chrześcijańskiej przez radio lub telewizję wymagana jest więc zgoda biskupa diecezjalnego (przynajmniej domniemana)¹⁶.

¹⁴ T. P a w l u k, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. II: *Lud Boży i jego uświęcanie*, Olsztyn 2002, s. 311.

¹⁵ M. L i s, *Media audiowizualne w katechezie*, w: *Wokół katechezy posoborowej. Księga*, s. 278-281.

¹⁶ L. S. G ł ó d ź, *Nadzór biskupa diecezjalnego nad środkami masowego przekazu*, w: *Biskup pasterzem diecezji. Materiały z sympozjum „Biskup diecezjalny a duszpasterstwo i apostołstwo wiernych” zorganizowanego przez Instytut Prawa Kanonicznego Papieskiej*

Następnie powyższy autor argumentuje, że:

s skoro biskup diecezjalny ma obowiązek kierowania katechizacją i organizowaniem skutecznej pomocy w jej prowadzeniu, to tym samym od niego zależy dobór osób, które zdane są katechizować za pomocą środków masowego przekazu. Inaczej mówiąc, jeżeli biskup diecezjalny w pierwszym rzędzie jest odpowiedzialny za dziedzinę katechizacji w diecezji, to tylko wówczas może odpowiadać za skutek (pozytywny lub negatywny), którego jest przyczyną. Prowadzi to do wniosku, że na nauczanie katechetyczne w mediach zarówno duchowni diecezjalni, jak i zakonni muszą otrzymać biskupa diecezjalnego¹⁷.

Jest to bardzo istotne, ponieważ wiele programów związanych z katechizacją i ewangelizacją w mediach na tle programów o tematyce czysto świeckiej, wydaje się pozbawione pomysłu. Z tego tytułu jest potrzeba kształcenia ludzi w tym zakresie, by następnie dać im do tego odpowiednie narzędzia pracy¹⁸.

W ramach katechizowania przez środki społecznego przekazu biskup diecezjalny powinien zwrócić szczególną uwagę na to, by za ich pomocą głoszono zwłaszcza katechezę przedmałżeńską i formowano duchowo małżeństwa i rodziny (kan. 1063 § 1).

Działanie to, jak i całe nauczanie katechetyczne ma na celu: „ażeby wiara wiernych przez przyjmowanie nauki i doświadczenia życia chrześcijańskiego stawała się żywa, wyraźna i czynna” (kan. 773). Nie powinien jednak w tej trosce i czuwaniu pozostać osamotniony. Pomoc winni nieść, pod jego kierownictwem, wszyscy wierni (kan. 774 § 1), a gdy jest mowa o niepełnoletnich, to szczególnie ich rodzice lub prawni opiekunowie (kan. 774 § 2).

Nie można jednak absolutyzować wartości środków społecznego przekazu w katechezie, ponieważ ich rola nie polega na zastąpieniu życia parafialnego, a na pomocy w tym, by ich użytkowników zmotywować do szukania wiary we wspólnocie Kościoła parafialnego i do prowadzenia życia sakramentalnego¹⁹.

Akademii Teologicznej w Krakowie 26 marca 2003 r. z okazji XX-lecia promulgowania Kodeksu Prawa Kanonicznego, red. P. Majer, Kraków 2003, s. 38.

¹⁷ Tamże, s. 39.

¹⁸ Por. P. T r a l i Ń s k i, *Katecheza w mediach*, w: *Wokół katechezy posoborowej. Księga*, s. 240.

¹⁹ Por. E. O s e w s k a, *Komunikacja katechetyczna*, w: *Wokół katechezy posoborowej. Księga*, s. 260.

WNIOSKI

Z analizy przepisów Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczących kompetencji biskupa diecezjalnego w zakresie posługi słowa Bożego wynika, że:

- 1) jest on wobec słowa Bożego zarówno tym, który ma je głosić osobiście, jak i tym, który nadzoruje jego przepowiadanie i katechezę;
- 2) ma prawo jego głoszenia na całym świecie, chyba że wyraźnie mu tego zabroni miejscowy biskup z ważnych powodów;
- 3) jest zobowiązany do pogłębiania swojej formacji intelektualnej i duchowej;
- 4) przysługuje mu prawo odebrania prawa do przepowiadania innym głosicielom na terenie jego diecezji;
- 5) określa częstotliwość i formę rekolekcji i misji;
- 6) reguluje przepowiadanie w odniesieniu do tych, którzy wychodzą poza ramy regularnego duszpasterstwa;
- 7) przysługuje mu prawo ustanawiania w tej materii konkretnych norm prawnych, a w zakresie katechezy ma zadbać o pomoce katechetyczne, wydanie w razie potrzeby katechizmu dla swojej diecezji, i koordynację działań katechetycznych;
- 8) powinien zadbać szczególnie o właściwe wykorzystanie mediów i wyznaczyć do tego odpowiednio uformowane i wykwalifikowane osoby.

COMPETENCES OF THE DIOCESAN BISHOP
IN HIS DIVINE WORD MINISTRY
ACCORDING TO THE CODE OF CANON LAW OF 1983

S u m m a r y

The article offers an answer to the question as to what competences are granted by the Code of Canon Law (1983) to the diocesan bishop for his Divine Word ministry. The legislator directs the bishop to fulfil this ministry personally and also to moderate and oversee its fulfilment by other thus entitled persons.

The diocesan bishop, being the chief preacher of the Word of God in the diocese entrusted to his care, must remember that he is expected to undergo a constant spiritual and intellectual formation because he is to safeguard the heritage of Faith and Tradition. Hence, he will be able to guard himself against promoting views which do not reflect the teaching of the Church. The prerequisite for maintaining the bishop's authority deriving from his episcopal anointment is that he remain in ties of unity and obedience to the Pontiff of Rome and the College of Bishops. The authenticity of his testimony, on the other hand, will add credibility to his

authority. He can fulfil his ministry at any location in the world unless he is expressly forbidden to do so by the Ordinary of the place due to a serious cause. In comparison with the Code of 1917, this is a major change. Formerly, such privilege was restricted only to cardinals.

With regard to his colleagues in his Divine Word ministry, the diocesan bishop is obliged by the law to take care of their formation and growth. He is entitled to revoke the mandate of those who teach content that disagrees with the Magisterium. In terms of catechetics, he has necessary competences to lay down norms that further expand on the Universal Law but keep within it. Of particular note to the bishop are the media, especially those who are responsible for dissemination of the Catholic doctrine.

Translated by Tomasz Palkowski

Słowa kluczowe: biskup diecezjalny, kompetencje, słowo Boże, nauczanie katechetyczne, zadanie nauczania.

Key words: diocesan bishop, competences, the Word of God, catechetics, ministry.